

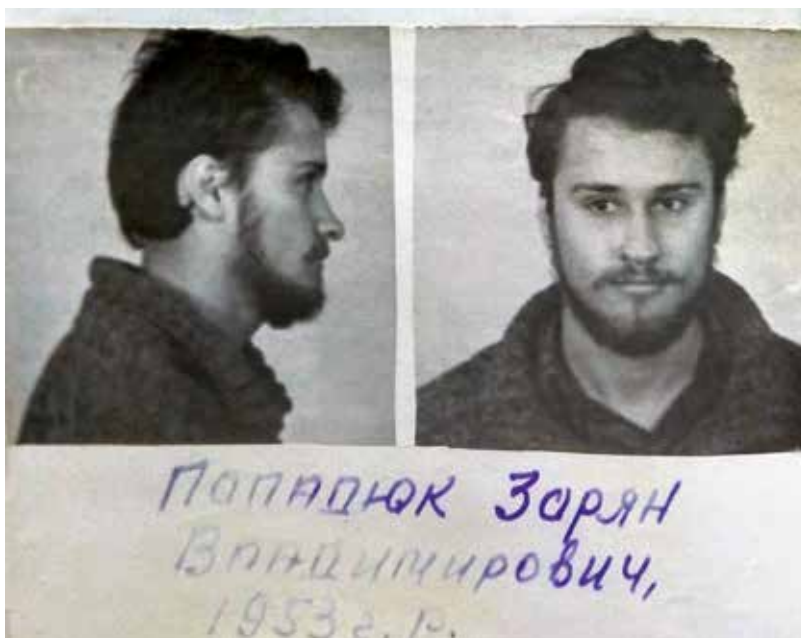
Inspirovalo mě Pražské jaro

ALLA SEREĐAK (medailon), ADAM HRADILEK (rozhovor)

Osobnosti, které v zemích bývalého východního bloku protestovaly proti srpnové okupaci Československa v roce 1968, představuje Ústav pro studium totalitních režimů již od roku 2008. Letos byl hostem ÚSTR a Knihovny Václava Havla ukrajinský disident Zorjan Popadžuk.

Zorjan Popadžuk se narodil 21. dubna 1953 ve Lvově. Jeho matka Ljubomira byla učitelkou němčiny ve školách na západní Ukrajině, od roku 1955 vyučovala na fakultě cizích jazyků na Lvovské státní univerzitě I. Franka. Její rodiče, Sofija Kopistinskaja a Ivan Popadžuk, učili matematiku a ukrajinštinu. Otec s rodinou nežil.

Zorjan byl vychován v duchu evropského osvícenství, liberalismu, kritického vnímání sovětské reality a diktatury. Právě od svých blízkých se ještě v dobách, kdy chodil do školy, dozvěděl o zvěrstvech sovětské NKVD v babiččině rodném městě Samboru, kde strávil dětství. V roce 1939, po připojení západní Ukrajiny k SSSR, tam příslušníci NKVD umučili 117 studentů ve věku 15 až 17 let, žáků jediné ukrajinské školy, která se ve městě nacházela a kam chodila Zorjanova matka. V roce 1941, před ústupem Rudé armády, bylo zavražděno přes 900 zajatců samborské věznice, v níž byly drženy osoby „nepohodlné“ pro novou vládu. Příbuzní Zorjanu Popadžukovi také ukázali místo v lese, kde hitlerovci během druhé světové války zabili několik stovek Židů. Utváření jeho světonázoru dovršila okupace Československa vojsky států Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Už v září 1968 vytvořil

Zorjan Popadžuk krátce po zatčení KGB v březnu 1973

Foto: GDA SBU Lvov

ilegální opoziční skupinu Ukrajinská národně-osvobozenecá fronta.¹

Do činnosti zapojil své přátele (Boguš Omeljan, Igor Vovk, Vladimir Galko, Alexandr Ivancjo, Igor Kovalčuk, Jaromyr Mykytko, Bogdan Petryna, Roman Radoň, Jevgenij Seňkiv). Společně vyrobili vlajku a razítko organizace a za vybrané členské příspěvky koupili psací stroj k výrobě letáků

a psaní samizdatu. Jejich první letáky obsahovaly protest proti okupaci Československa v roce 1968. V roce 1969 skupina rozšiřovala informaci o protestním sebeupálení českého studenta Jana Palacha v Praze. Přibližně sto okopírovaných exemplářů letáku psaného rukou bylo rozšířeno po Lvově, Samboru a Stryji (originál se nedochoval). Tématu okupace

1 Zorjan Popadžuk a členové Ukrajinské národně-osvobozenecé fronty se považovali za pokračovatele ilegální protisovětské organizace Ukrajinská národní fronta, jejíž členové byli odhaleni v roce 1967 a odsouzeni na základě článků trestního zákoníku Ukrajinské sovětské socialistické republiky za vlastizrada a protisovětskou agitaci k vysokým trestům odnětí svobody v rozmezí 5 až 15 let pracovních táborů.

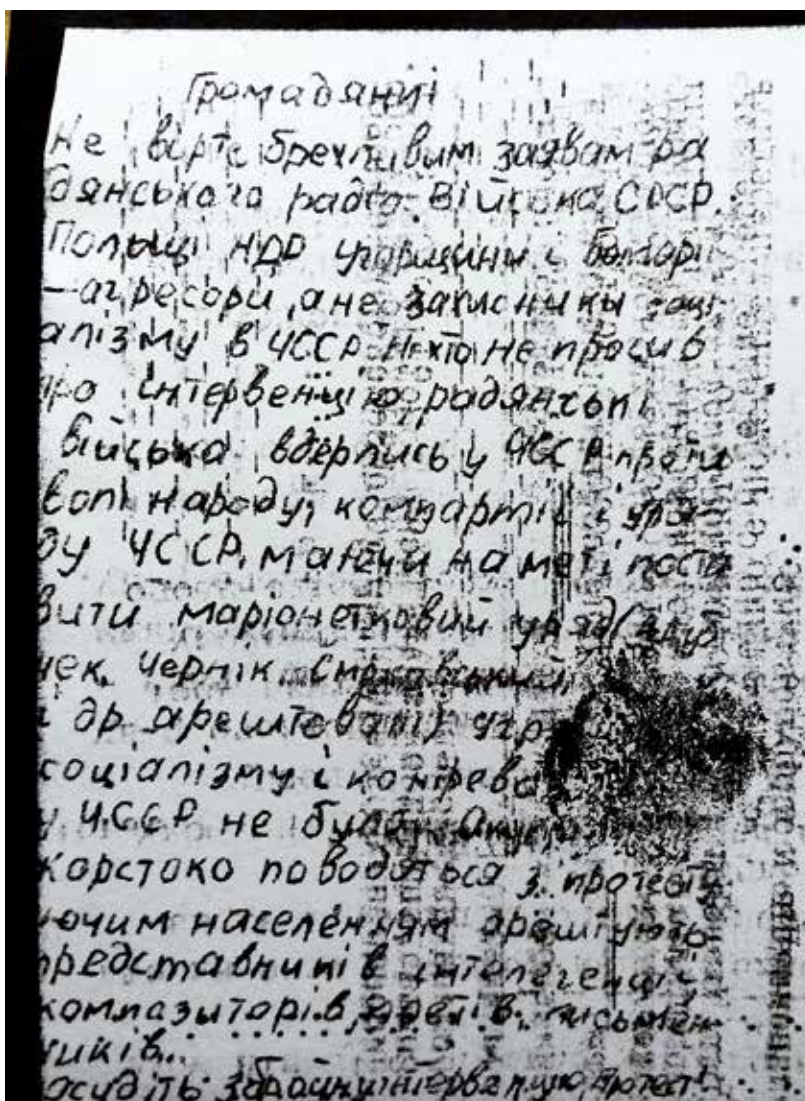
Československa se prostřednictvím letáků skupina věnovala i v následujících letech vždy na výročí 21. srpna. Další letáky Ukrajinské národně-osvobozené fronty obsahovaly protesty proti národnostnímu útlaku Ukrajinců v SSSR – proti omezení používání ukrajinštiny a ničení národní kultury. Popadžuk byl poprvé zadržen orgány KGB poté, co v noci vylepoval letáky ke čtvrtému výročí okupace Československa. Kromě letáků členové skupiny tiskli a šířili díla ukrajinských disidentů Ivana Džuby, Valentina Moroza, Jevgena Sverštuka, Vjačeslava Čornovila a také práce Alexandra Solženicyna, Milovana Djilase, časopisy *Ukrajinskij Visnyk* (*Ukrajinský věstník*) a *Chronika těkuščich sobytij* (*Kronika aktuálních událostí*). V roce 1972 začali vydávat vlastní samizdat – společensko-politický časopis *Postup* (náklad pět výtisků – tolik listů šlo vložit do psacího stroje). Před Popadžukovým druhým zatčením vyšla dvě čísla.

K tomu došlo 28. března 1973 a spolu s ním byli zadrženi i další členové jejich ilegální organizace. Důvodem bylo rozšíření 150 letáků obsahujících protest proti tomu, že v roce 1973 (stejně jako v roce 1939) bylo zakázáno oslavovat narozeniny ukrajinského národního básníka Tarase Ševčenka. Členové Ukrajinské národně-osvobozené fronty byli následně vyloučeni z vysokých škol, většina byla povolána do sovětské armády. Zorjanou matku propustili z práce.

Lvovský oblastní soud odsoudil Zorjana na základě článku 62 části 1 trestního zákoníku Ukrajinské SSR (protisovětská agitace a propaganda) k 7 letům odnětí svobody a 5 letům vyhnanství. V místech uvěznění se setkal a sprátelil se známými sovětskými politickými vězni Pytrasem Paulajtisem, Parujirem Ajrikjanem, Michaiilem Čečefcem, Gabrielem Superfinem, Vladimírem Černychem, Nikolajem Rudenkem, Vasilijem Stusem, Miroslavem Marinovičem a dalšími. Vřelá slova o něm ve svých pamětech zanechali předseda Ukrajinské helsinské skupiny Nikolaj Rudenko, předseda Moskevské helsin-

Občané!

Nevěřte lživým prohlášením sovětského rádia. Armády SSSR, Polska, NDR, Maďarska a Bulharska jsou agresori, ne obránci socialismu v ČSSR. Nikdo o intervenci neprosil, sovětská vojska vtrhla do ČSSR proti vůli lidu, komunistické strany a vlády ČSSR, aby mohla být dosazena loutková vláda (Dubček, Černík, Smrkovský a další byli zatčeni). Socialismus ani konzervatismus v ČSSR ohrožen nebyl. Okupanti hrubě zacházejí s protestujícími obyvateli, jsou zatýkáni představitelé inteligence, skladatelé, básníci, spisovatelé. Odsudte vojenskou intervenci. Protest!

Protest proti okupaci Československa v srpnu roku 1968. Vůbec první leták Popadžukovy skupiny. Foto: GDA SBU Lvov

Vážený občane!

V srpnu tohoto roku uplynou čtyři roky ode dne okupace přátelského Československa vojsky Sovětského svazu, ale také Maďarska, Bulharska a NDR. Je mnoho důvodů, proč nebyly sovětské vládní kruhy spokojeny s takzvaným Pražským jarem. Naším úkolem je však zůstat u jednoho z nich, a to u vlivu československé myšlenky „socialismu s lidskou tváří“, zejména v národnostní otázce, na veřejné mínění na Ukrajině. Právě proto byl první tajemník ústředního výboru komunistické strany Ukrajiny Šelest inspirátorem porobení ČSSR a obnovy loutkového režimu. Proč? Ukazuje se, že ukrajinské obyvatelstvo na Slovensku má více autonomie než ve vlasti, má tedy i příznivější podmínky k rozvoji národního jazyka, kultury, koneckonců i k vytvoření vlastního státu, a to na rozdíl od USSR, kde je nemilosrdně rusifikováno, omezováno v kulturním a hospodářském prostředí, a je tedy tvrdě potlačováno koloniální politikou komunistické strany Sovětského svazu. A co když lidi na Ukrajině budou chtít žít lépe, alespoň tak jako Ukrajinci v okolí Prešova, vždyť se časem dozvědí o osudu svých soukmenovců z československého tisku či rádia, které se po březnu 1968 osvobodily od stranické cenzury? A co až se lidé na Ukrajině dozvědí o likvidaci KGB v ČSSR, o ukončení soudů a tvrdých postihů jen za to, že lidé otevřeně vyjadřují svůj názor? A co víc: v Československu se tisknou ukrajinští autoři, kteří jsou ve věznicích a táborech pro politické vězně v Sovětském svazu! Tohle všechno bylo nutné odsoudit, umlčet, a také to bylo s pomocí hrubé síly, síly zbraní uskutečněno. Pražské jaro a spolu s ním i naděje Ukrajiny na vlastní obrození v srpnu 1968 oteklý jako krev pod pásy sovětských tanků. Občané! Prosíme vás, abyste na výročí československé tragédie alespoň na chvíli zapomněli na svoje malicherné zájmy, naplnili se citem upřímného slitování s malým, avšak hrdým národem Čechů a Slováků, a také pocity hněvu a studu za sebe, za svoje mlčení během páchání násilí, studu za to, že v armádě otrokářů byli vaši synové, otcové, manželé, blízcí, přátelé a koneckonců i vy sami. Uskutečňte alespoň malý protest, dejte podle svých možností vědět o své solidaritě s utiskovanými, dokažte, že ukrajinský národ je zastáncem spravedlnosti a pouze fatální neobeznámenost a bezmocnost byly příčinou toho, že představitelé tohoto národa byli mezi dobyvateli. Jen bojujte, občane, přesvědčujte, dokazujte, připravujte sebe i své blízké k ochotě obětovat vše, dokonce život, pro život jiných národů, pro přátelství svobodných rovných národů. Ať žijí osvozené národy, ať žije svobodná Ukrajina, svobodná Gruzie, svobodné Lotyšsko, Litva, Estonsko! Ať žije svobodné a od velmocenské šovinistické politiky osvozené Rusko! Ať se československé národy znovu stanou našimi bratry! Sláva Svobodě! Sláva Bratrství! Sláva Spravedlnosti! Sláva Mučedníkům! Ukrajinský výbor spravedlnosti.

ské skupiny Kronid Ljubarskij, „hlas“ ukrajinského národa sedmdesátých let 20. století Vasyl Stus a další. Ochránce lidských práv a spisovatel Michail Chejfec mu v knize *Ukrajinské siluety*² věnoval zvláštní kapitulu „Zorjan Popadžuk – disident beze strachu a výčitek“. Trest si Popadžuk odpykával v táborech s přísným režimem ŽCH-385/19 a 17-A v Mordvinsku. Za účast v protestních akcích a odmítnutí spolupráce s orgány KGB byl v říjnu 1975 převeden do vladimírské věznice, odkud ho v roce 1978 převezli do tábora č. 19 Gulagu. Ve vězení trpěl kardiovaskulární onemocněním, v roce 1980 byl kvůli plicní tuberkulóze operován. Vyhnanství si odpykával v obci Matrosovo v Magadanské oblasti. Pracoval jako horník a tesař.

V září 1982 byl znovu zadržen na základě obvinění z protisovětské agitace a propagandy (článek 52 část 2

trestního zákoníku Kazašské SSR). Obvinění se opíralo o výroky v osobní korespondenci s příbuznými a disidenty na svobodě i v jiných táborech: odsuzoval zavedení válečného stavu v Polsku v roce 1981, přirovnával ho k událostem v Československu v roce 1968. Dne 4. března 1983 ho Aktubinský oblastní soud odsoudil k 10 letům odnětí svobody a k 5 letům vyhnanství. Trest si odpykával v táboře s přísným režimem VS-389/36 (obec Kučino, Permská oblast). Propuštěn byl v únoru 1987 na základě nařízení prezidia Nejvyššího sovětu SSSR o udělení milosti pro skupinu politických vězňů.

Po rehabilitaci a návratu na Ukrajinu pracoval jako nakládač a tesař v Samboru. V 90. letech byl zvolen předsedou městské rady, městského výkonného výboru a okresní správy. Roku 1992 byl jmenován zástupcem prezidenta Ukrajiny v Samborském

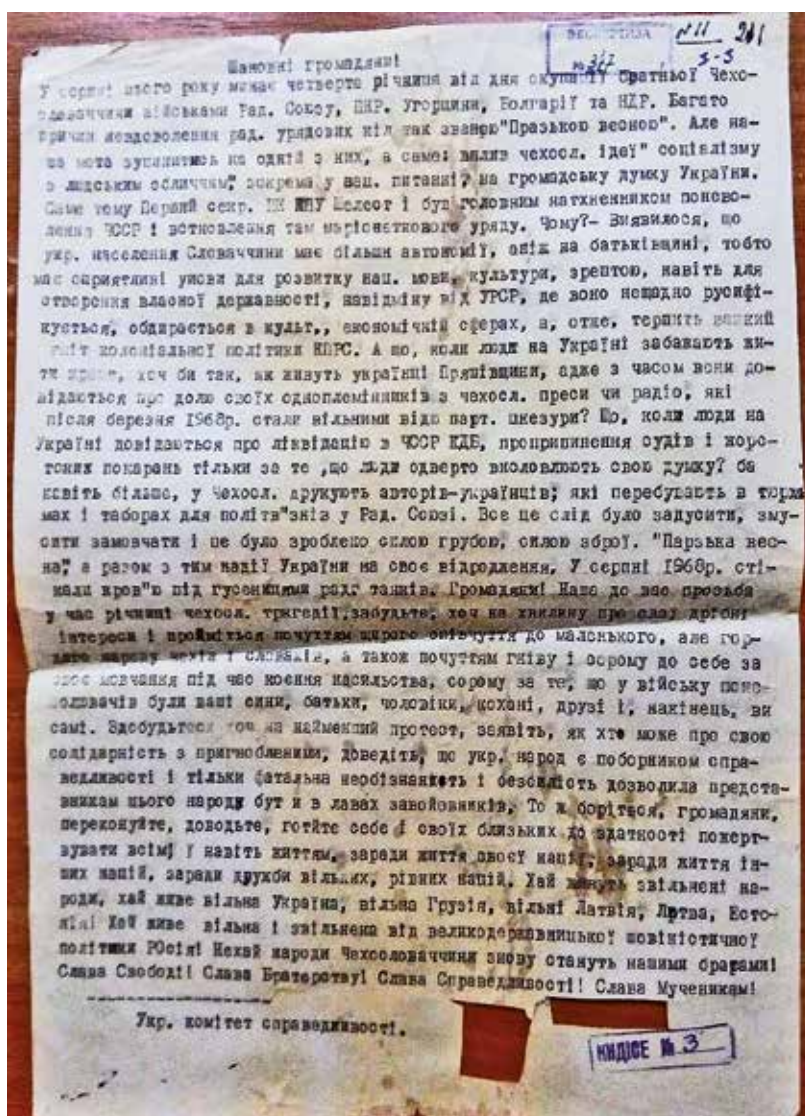
okrese. V roce 2006 byl zvolen poslancem Samborské okresní rady. V srpnu 2008 byl na základě nařízení prezidenta Ukrajiny č. 726/2008 vyznamenán řádem Za zásluhy III. stupně. V současné době žije ve Lvově, po druhé mozkové mrtvici odešel do důchodu.³ Následující rozhovor vedl se Zorjanem Popadžukem Adam Hradílek při besedě v Knihovně Václava Havla dne 21. srpna 2017.

Ještě než se dostaneme k vaší iniciativě na podporu Československa v roce 1968, rád bych se zeptal na vaše dospívání na sovětské Ukrajině a na rodinné zázemí. Můžete nám přiblížit svoji rodinu, maminku, prarodiče?

Dá se říct, že pocházím z učitelské rodiny. Moje maminka učila němčinu, babička matematiku. Nejzásadnější byl ale odkaz dědečka, který byl jedním z vojáků ukrajinské armády za

2 Viz <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=page&num=9957> (citováno k 12. 9. 2017).

3 Viz *Státní archiv Služby bezpečnosti Ukrajiny* (GDA SBU) ve Lvovské oblasti, Trestní spis týkající se obvinění Zorjana Vladimiroviče Popadžuka a Jaromyra Alexejeviče Mykytky, P-22586, sv. 1–8; Disidentské hnutí na Ukrajině. Virtuální muzeum – viz <http://museum.khpg.org/index.php?id=1113936512> (citováno k 12. 9. 2017) a rozhovor Ally Sereďak se Zorjanem Popadžukem ve Lvovu dne 8. 7. 2017.

Další z letáků Popad'jukovy skupiny z roku 1972, který se vrací k okupaci Československa (příklad na předchozí straně) Foto: GDA SBU Lvov

první světové války. V rodině to byla kultovní postava. Základní politické přesvědčení v naší rodině bylo takové, že žijeme pod okupační správou. Babička říkávala: *Sověti sice jsou špatní, ale Němci nebyli o mnoho lepší.* Vyprávěla mi například o židovských pogromech během německé okupace. Takhle se tedy v naší rodině vnímala politika. Svoji roli ale hrála i morálka. Jezdil jsem do školy od Samboru, asi sedmdesát kilometrů, a babička mi dávala peníze na jízdenku. Někdy

jsem se vrátil i s těmi penězi a babička se mě ptala: *Proč ses vrátil s penězi?* Tak jsem jí řekl, že jsem jel načerno. Načež ona odvětila: *Takže jsi kradl.* Oponoval jsem, že bych ty peníze stejně dal okupantům. Babička na to: *Když se naučíš krást v okupované zemi, naučíš se krást i ve své vlastní zemi.*

Jaká byla škola na sovětské Ukrajině? Mohli jste se učit v ukrajinštině? Měli jste například ukrajinštinou literaturu?

Na západní Ukrajině probíhalo středoškolské studium v ukrajinštině. Byl to i cíl sovětské vlády, aby působila jako obhájce ukrajinštině zájmů. V ukrajinštině nepřednášeli jen ti učitelé, kteří vyloženě nechtěli. Měli jsme například jednoho, který naopak zdůrazňoval, jak perspektivní je ruština – kolik odborné literatury, obzvláště té technické, je psáno ruským jazykem, takže bychom se neměli ukrajinštinou zdržovat. Na univerzitách už byla převaha ruštiny větší, obzvláště co se týče technických oborů. Ale samozřejmě byly výjimky: konkrétně Lvovská univerzita Ivana Franka. Je třeba zdůraznit, že na západní Ukrajině probíhala v meziválečném období poměrně intenzivní polonizace. Takže politika ukrajinizace přišla vlastně až se Sověty. Byl to takový propagandistický krok, který místní obyvatelstvo vítalo. Rusifikace Ukrajiny se začala rozbíhat až někdy v šedesátých, sedmdesátých letech.

Ve druhé polovině šedesátých let vznikala v Sovětském svazu pousta samizdatové literatury. Měl jste k ní přístup?

Ano. Moje maminka patřila do okruhu lidí, kteří se k samizdatové literatuře nějakým způsobem dostávali. Jak ruský samizdat, tak později ukrajinštinou byly vždycky součástí mé „sociální bubliny“, ať už to byl oběžník *Kronika aktuálních událostí* nebo později ukrajinští autoři jako Ivan Džuba, Vjačeslav Čornovil, Valentin Moroz a podobně. Ukrajinštině hnutí odporu, jestli se to tak dá říct, v šedesátých letech vsadilo na dva jevy. Jedním z nich byla leninská národnostní politika dvacátých let, politika ukrajinizace. Šlo o pokus o návrat k národnostní politice v rámci komunistické ideologie. Velkou inspirací byla přitom díla ukrajinštinou autorů, pro které se vžil termín „popravené“ nebo také „rozstřílené obrození“. Jedná se o několik stovek ukrajinštinou literátů, dramatiků, intelektuálů, kteří tvořili během leninské politiky ukrajinizace, ale později byli popraveni a jejich díla zakázána. Znovu začala vycházet

právě až v šedesátých letech. Tím druhým, na co vsadilo ukrajinské hnutí, byla ukrajinská katolická církev. Tato sázka byla podle mého názoru významnější.

V roce 1968 probíhalo v Československu Pražské jaro. Do jaké míry jeho ideály rezonovaly na západní Ukrajině a jakým způsobem jste se dovídal o tom, co se v Československu děje?

Pokud jde obecně o informace ze světa na západ od nás, nejlepším zdrojem byl samozřejmě rozhlas: Svobodná Evropa, Rádio Svoboda, Hlas Ameriky, BBC. Ale o událostech v Československu referovalo vysílání Československého rozhlasu z Prahy, zejména relace v ruštině. To byl od dubna až do srpna 1968 zdroj nejvýznamnější. Na rozdíl od západních rozhlasových stanic nebyl Československý rozhlas rušen.

Československé události vzbuzovaly u mnohých naděje na proměnu celého východního bloku. Ale například sovětský disident Anatolij Marčenko intervenci do Československa předvídal – vzhledem k vzrůstající agresivitě oficiálních médií v Sovětském svazu. Jak jste tehdy budoucnost odhadoval vy?

K intervenci došlo, stejně jako v Maďarsku a v Německu. Ale zároveň všechny tyto události vedly k tomu, že Sovětský svaz nakonec padl. Takže můžeme říct, že pravdu měli jedni i druzí: jak ti, kteří doufali, že se východní blok promění, tak ti, kterým bylo jasné, že se tomu budou Sověti bránit.

Proč jste se rozhodl společně s přáteli veřejně zareagovat na invazi z 21. srpna?

Vojska, která šla na západ, dva dny projížděla kolem našeho domu. Sledoval jsem všechny ty tanky, obrněnce a nákladní auta, která k vám vezla vojáky a rakety. Vyvolalo to velké pozdvižení. Někdo říkal, že Sovětský svaz končí, protože vyčerpал všechny legitimní možnosti jak potlačit opozi-

ci. Kdekdo naopak propadal beznaději s tím, že nad něčím tak obrovským jako Sovětský svaz nikdy nemůžeme zvítězit. Takže pro mě bylo přirozené, že jsem se rozhodl reagovat. Sovětský svaz se tehdy projevil jako Ruské impérium. Podobně se projevuje i dnes, přinejmenším ve vztahu k Ukrajině.

S kým jste mohl svůj názor na okupaci sdílet? Kdo tvořil skupinu lidí, se kterými jste se rozhodl aktivizovat?

Přátelé, spolužáci ze střední a později i vysoké školy. Samozřejmě má rodina. Musím říct, že v té části Ukrajiny, kde jsem žil, málokdo smýšlel jinak. Roku 1968 šlo mezi námi o spontánní projev odporu. Vyrobili jsme letáčky, které jsme vylepovali po městě. Setkávali jsme se s lidmi v různých skupinkách a vysvětlovali jim, o co ve skutečnosti jde v československých událostech. Nicméně na počátku devětašedesátého a později ve dvaasedmdesátém to už byl uvědomělý odpor, který inspirovalo Pražské jaro, ale také například emancipační snahy krymských Tatarů. Něco už se také rýsovalo v Polské lidové republice. Tím vším jsme se inspirovali jako něčím, co přibližuje naši svobodu – nás jako okupovaného národa. Šířili jsme samizdat a vydávali vlastní časopis, ve kterém jsme se samozřejmě zmiňovali i o československých událostech. Například v roce 1972 jsme na výročí okupace přišli s další letákovou akcí.

V roce 1973 jste byl zatčen. Jak k tomu došlo?

Přišli si pro mě v noci z 27. na 28. března 1973. Ten den bylo hrozné vedro. Pamatuji si, že jsme se byli koupat v Dněstru. Byl jsem u babičky v Samboru. Ten den udělali asi deset nebo jedenáct domovních prohlídek. Celkem zatkli 44 lidí. Důvodem byla naše letáková akce věnovaná výročí Tarase Ševčenko 9. a 10. března, což jsou data narození a úmrtí tohoto významného ukrajinského básníka. Sověti je zakázali připomínat.

Jak probíhalo vyšetřování a soud?

Jak se k vám chovali například vyšetřovatelé KGB?

Dost korektně. Nezažil jsem žádné extra excesy, žádné násilí. Za zmínku ale stojí, že třetí nebo čtvrtý den vyšetřování přijel jistý plukovník StB z Prahy, který se nás vyptával, koho v Československu známe, kdo nás inspiroval, kdo nám ty letáky předal. Celkově vyšetřovatelé postupovali dost tvrdě s cílem dát nám maximální tresty. Měl jsem poctivého advokáta, který mi hned na začátku řekl, že mi nedokáže nijak pomoci. Mohl maximálně poukazovat na polehčující okolnosti, například když měl někdo rodinu a malé děti nebo těžce pracoval. Nic z toho se mě netýkalo. Advokát tak působil především jako spojka mezi mnou a mojí rodinou. Přes něj jsme si posílali zprávy s maminkou. Z naší skupiny jsem byl nakonec odsouzen já a Jaromír Mykytko, ten dostal pět let. Já šel do vězení za antisovětskou činnost, antisovětskou agitaci a propagandu a také za zločinné spolčení s cílem diskreditace sovětské vlády, obzvláště nebezpečný protistátní trestný čin. Dostal jsem sedm let v táborech a pět let navazujícího vyhnanství.

V memoárech lidí vězněných v Sovětském svazu z politických důvodů mají speciální místo vězeňské transporty takzvaným systémem etap. Často z toho důvodu, že byly první příležitostí setkat se s kriminálními vězni.

Ano, šlo o dost specifický zážitek. Samozřejmě jsme přicházeli do styku s kriminálníky, ale musím říct, že se k nám chovali loajálně. Nevím, jestli to bylo tím, že taky měli pocit, že jsou proti systému, v opozici vůči sovětské vládě, nebo jestli hrálo roli něco jiného. Je známo, že zločinci ve třicátých letech dělali politickým vězňům v táborech Gulagu ze života peklo. Nicméně ve čtyřicátých letech se do táborů začali dostávat vojáci ukrajinské povstalecké armády, banderovci, jak se jim také říká, a ti s těmi kriminálníky dost rychle zatočili. Ještě v šedesátých a sedmdesátých letech tedy mohlo existovat určité povědomí

o tom, že není radno si na politické vězně dovolovat.

System etap se vyznačoval tím, že vězně přepravovali velmi dlouho a složitě.

Ano. Trasu ze Lvova do Mordvinské oblasti jsem absolvoval asi čtrnáct dní. Jindy jsem jel například z centrální vladimírské věznice zase do Lvova měsíc a půl. A z Mordvinské republiky do vyhnanství jsem putoval tři měsíce. Bylo to způsobeno tím, že vězni nebyli přepravováni regulárními vlakovými spoji. Muselo se vždy čekat, až vězeňské vagony připojí k jiným vlakům, které zrovna jely tím směrem. Převáželi mě hodně. Ze Lvova mě transportovali do Charkova, potom do Saratova, pak následovalo Mordvinsko, potom jsem pobýval tři roky ve vladimírské věznici, byl jsem i v Jižním Novgorodu, tehdy se jmenoval Gorkij, na Sibiři jsem byl, na Uralu, v Sverdlovsku, v Jakutsku, ve Vladivostoku a pak v Kazachstánu. Ještě předtím v Aktubinsku.

Prošel jste tolika věznicemi, že po vás nelze chtít, abyste je všechny popsal. Můžete alespoň zachytit typickou atmosféru na cele, charakterizovat typické spoluvězně?

Atmosféra ve vězeňské cele, to je neustálý kouř, neustálé vaření vězeňského čaje - „magoráku“, polonazí lidé a samozřejmě strašné dusno, protože do cel, které byly určeny pro patnáct, šestnáct osob se často dostalo přes čtyřicet vězňů, kteří tam na střídačku spali a bděli. Převážně to byli političtí vězni, obzvláště v lágrech. Dále tam byli váleční zločinci, kteří spolupracovali s německými okupanty, pak vězni, kteří se pokusili unést letadlo nebo loď, často Židé, kteří se také snažili opustit Sovětský svaz. Pak byla ještě zvláštní kategorie vězňů - původně odsouzení kriminálníci, kteří ale ve svém prostředí udělali nějaký průsvih, a aby z něj unikli, tak třeba rozházeli nějaké politické letáky nebo se začali vyjadřovat protistátně. Byli pak souzeni znovu pro antisovětskou činnost a dostali se mezi politické vězně. Nebyli to pří-

Zorjan Popadžuk na besedě v Knihovně Václava Havla

Foto: Přemysl Fialka

jemní společníci. Neustále se spolu hádali a prali.

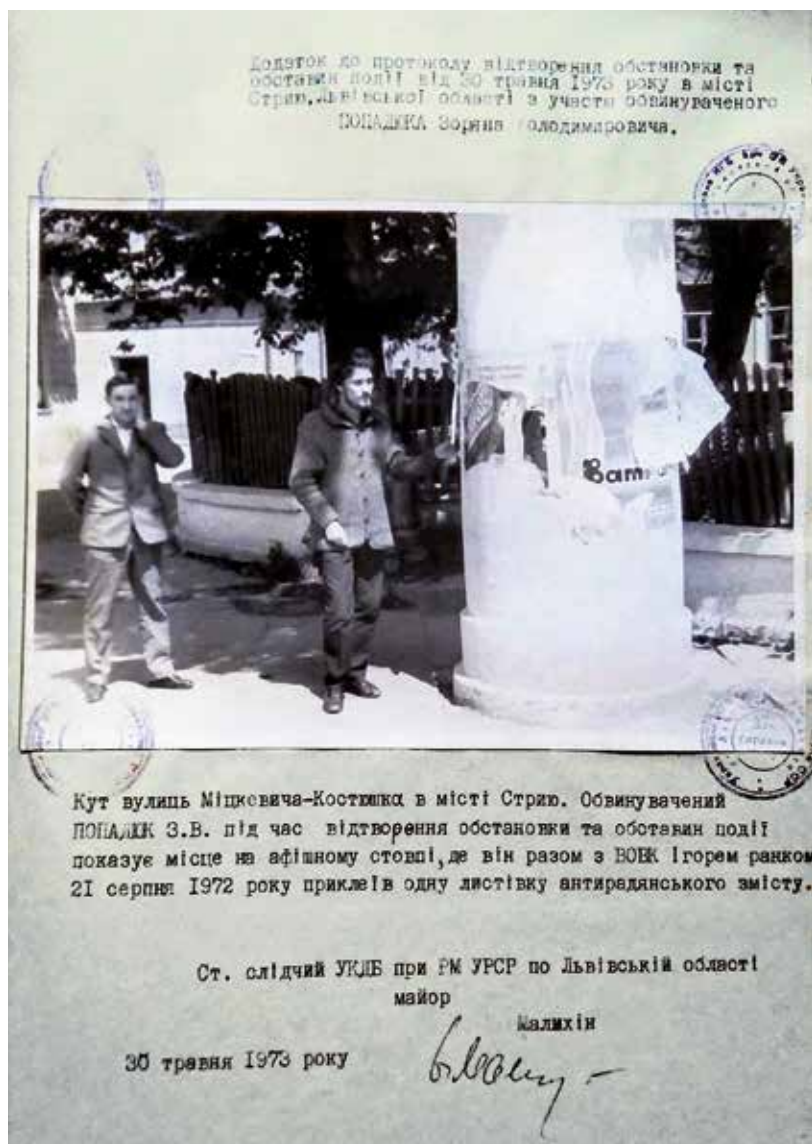
Strávil jste taky hodně času na samotkách...

Na mém spise byl rudý pruh, který znamenal, že jsem obzvláště nebezpečný zločinec. Ve spise jsem měl také napsáno, že jsem recidivista a že mám být držen odděleně, abych neovlivňoval ostatní spoluvězně. Proto ty časté samovazby. O jejich atmosféře

vám toho ale moc říct nemůžu, není vlastně o čem mluvit.

Mohl jste se stýkat s rodinou?

S maminkou jsem se za celých čtrnáct let viděl dvakrát. Poprvé to bylo v Mordvinsku, kde naše shledání trvalo 24 hodin, a podruhé ve vladimírském vězení. Maminka přijela, začala něco říkat ukrajinsky, a jelikož bachaři ukrajinsky nerozuměli, bylo setkání okamžitě přerušeno. Trvalo

Zorjan Popaďjuk byl vyšetřovateli KGB přinucen pózovat v místech výlepu letáků. Na fotografii ukazuje místo, kde 21. 8. 1972 vylepil leták vyobrazený na s. 79.

Foto: GDA SBU Lvov

asi minutu, možná ani to ne. Měsíčně jsem mohl odeslat a přijmout dva dopisy, ne víc.

Jak to bylo v táborech s prací?

Práce byla povinná, a když se někdo pracovní povinnosti vyhýbal, byl všemožně trestán. Výplaty byly spíše symbolické, 25–100 rublů. Z výplaty jsem mohl každý měsíc utratit pět rublů v krámku, kterému se říká

marjok. Bylo taky možné si objednat knihy nebo časopisy, které přicházely poštou. Ke knihám se jinak šlo dostat i ve vězeňské knihovně. Například ve vladimířské věznici měli *Jeden den Ivana Děnísoviče*, akorát litevsky. Právě proto tam ta kniha zůstala, protože bachaři litevsky neuměli a nepoznali, co je to vlastně za knihu. Já se litevsky naučil a Děnísoviče si přečetl.

Poté, co jste si odpykal trest ve věznicích, jste byl poslán do vyhnanství...

Nejdřív jsem byl u Magadanu, což je vlastně kousek od Spojených států amerických. Tam jsem pracoval na šachtě jako horník, dobýval jsem zlato. Zdravotníci mi pak objevili na plicích skvrny, počínající formu tuberkulózy. Prodělal jsem operaci, po které jsem už nesměl pracovat v těžkých podmínkách nebo v zimě, takže mě přeložili do Kazachstánu.

Tím ovšem vaše vězeňská pouť neskončila.

Z Kazachstánu jsem měl jednu možnost odjet domů, skoro na měsíc. Po návratu do vyhnanství, asi za dva, za tři dny, jsem byl opět zatčen. Stejný důvod: antisovětská činnost a propaganda. Opět jsem dostal maximální možný trest deset let tábora a pět let vyhnanství. Tehdy – v roce 1982 – bylo dost citlivým tématem dění v Polsku. Obvinili mě z toho, že jsem o Polsku otevřeně psal ve svých dopisech. Orgány KGB provedly několik prohlídek v různých městech Sovětského svazu, kde moje dopisy našly, a kvalifikovaly je jako protistátní aktivitu. Když se mě někdo ptal, proč mě odsoudili, říkal jsem, že za epistolární činnost. Za nic víc. Souzen jsem byl v Aktubinsku, v Kazachstánu. V roce 1983 mě pak poslali na Ural, do tzv. 36. tábora Kučno, známého také jako Perm-36. Sedělo tam dost významných lidí, například Vasyl Stus, který tam v roce 1986 zemřel. Překládal Rainera Mariu Rilkeho, a jelikož jsem měl poměrně dobrou němčinu, tak jsem mu v určitých věcech radil. Byl to renesanční člověk, pevný jak skála. To nejdůležitější, co jsem pro něj mohl udělat, bylo zapamatovat si některé jeho básně a takto je propašovat na svobodu. Několik se jich takhle zachránilo.

Vasyl Stus ale nebyl jediný známý disident vězněný v tomto táboře...

Ano, mezi vězni byla celá řada osobností, ať už Ukrajinců nebo Neukrajinců. Z Neukrajinců bych rád vzpomněl Pjatraxe Povajtyse. Byl to vystudovaný doktor teologie, ve tři-

cátých letech 20. století velvyslanec v Lisabonu. Byl zatčen Gestapem, po dvou a půl letech utekl a následně si odseděl 35 let v Gulagu. Z dalších osobností to byl například Vjačeslav Čornovil, Ovsijenko, Svitličnij, nebo také Jurij Šucevyč, což byl syn velitele Ukrajinské povstalecké armády.

V Permu jste byl vězněn v době, kdy se poměrně často střídali generální tajemníci Sovětského svazu. Projevovala se to na životě v táboře?

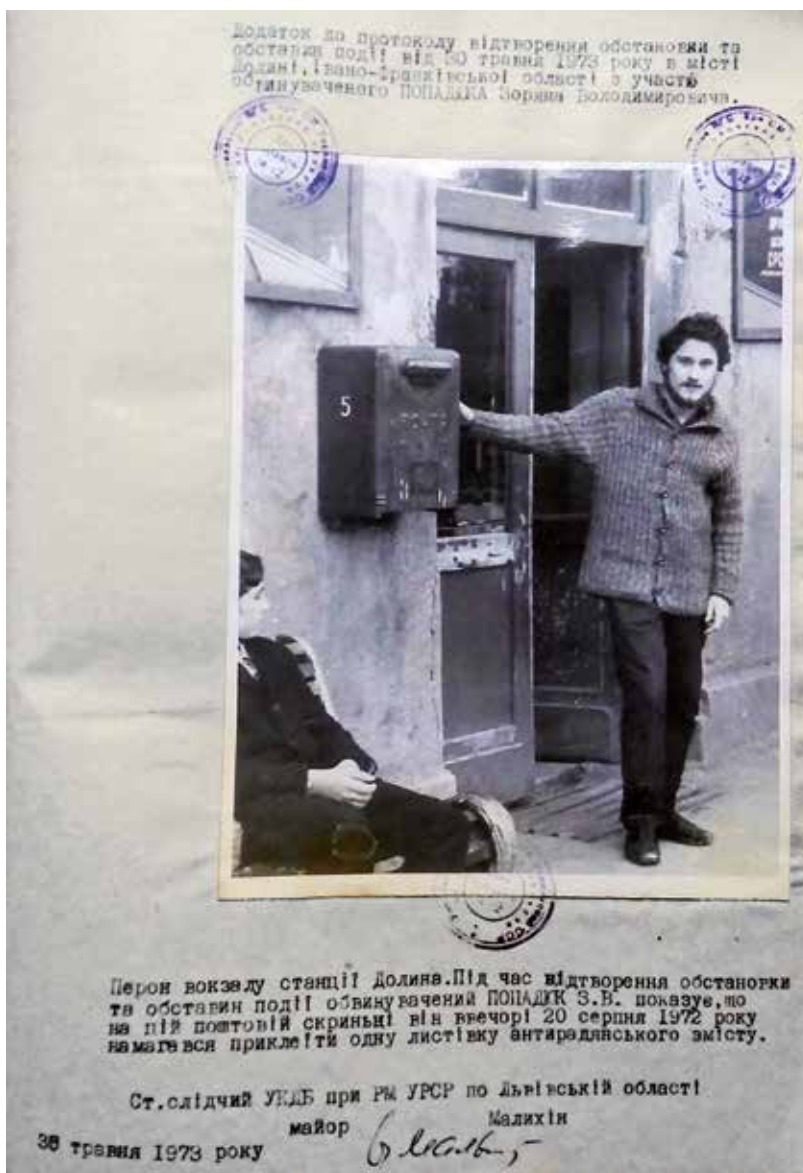
Život v táborech se primárně odvíjel od jejich vedení. Ale když nastaly změny v Moskvě, přicházeli z KGB, dělali tzv. inspekce a potom následoval teror. Dozorci se k lidem chovali úplně příšerně, jenom kvůli tomu, že si třeba nedopnuli knoflík. Když se k moci dostal Andropov - to si pamatuju, že jsem byl v aktubinském vězení -, na vycházky se začalo chodit se psy, přiděly jídla byly mnohem menší. Černěnko pak nedokázal vládnout tak pevnou rukou a za Gorbačova jsme už cítili, že se k nám bachaři začínají chovat civilizovaněji. Bylo znát, že svou roli už hraje helsinský proces.

Jak jste Gorbačova hodnotil?

Nevkládali jsme do něj nějaké přehnané naděje. Pro nás to byl komunista jako každý jiný. Ale bylo z něj cítit, že je to romantik, že je to romantik komunismu a socialismu a byl v tomhle maximalista. Myslím, že jeho největší osobní selhání a zároveň jeho největší zásluha před světem je, že dopustil rozpad Sovětského svazu tím, že uvolnil režim a podpořil národní hnutí v sovětských republikách. Chtěl tak renovovat Sovětský svaz, což mu nevyšlo. Naštěstí už nebyla žádná vyšší moc, nějaký vyšší Sovětský svaz nad Gorbačovem, který by pomocí vojsk a brutální síly potlačil Gorbačova.

Za Gorbačova, 5. února 1987, jste byl také propuštěn.

Bylo to poměrně zvláštní. Sešli jsme se, jedenáct lidí, k další etapě. Transportovali nás do permské věznice, je-

Zorjan Popadžuk zachycený fotografem KGB na nádraží obce Dolyno v Ivanofrankivské oblasti, kde 20. srpna 1972 vylepil „protisovětský leták“.

Foto: GDA SBU Lvov

nom ne ve vagonu pro vězně, ale mezi normálními lidmi. Tam nás zavřeli v cele. Vězeňský úředník se nás ptal, proč nás přivezli. Odpověděli jsme, že to přece musí vědět líp než my. V noci jsme se pak z interního vězeňského rozhlasu dozvěděli o Gorbačovově amnestii. Ráno nám dozorci oznámili, že jsme propuštěni, a dali nám lístek na moskevský vlak. Celou cestu z Permu do Moskvy jsme urazili ve

vězeňských mundúrech, lidi si chytali tašky a vůbec se nás trochu stranili. Po příjezdu do Moskvy bylo vlastně ze všeho nejdůležitější pořídít si normální oblečení. Vyrázili jsme rovnou do Gumu (obchodní dům - pozn. aut.). Po cestě nás několikrát zastavila policie s dotazem, odkud jsme utekli. Brzy se nám naštěstí podařilo pořídít si normální civilní šaty. Byli jsme na svobodě.

pd